



prosinec 2009

Podoba zkoušky z českého jazyka pro účely získání trvalého pobytu

Radim Ošmera

Abstrakt:

Od ledna 2009 je jednou z podmínek pro získání trvalého pobytu úspěšné složení zkoušky z českého jazyka na úrovni A1 podle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky. Článek představuje podobu zkoušky, potíže, s nimiž se setkávají cizinci, i problémy fungování celého systému. Hodnotí zkoušku jako takovou a přínos zkoušky pro český stát i pro cizince. V textu jsou zachyceny názory lektorů, sociálních pracovníků i zkušenosti cizinců, kteří zkoušku absolvovali. U konkrétních příkladů vychází autor článku ze zkušeností v Jihomoravském kraji.

Čeština jako povinnost

Trvalý pobyt dává cizinci v České republice mnoho práv, zvýhodňuje je oproti jiným skupinám cizinců a naopak je přibližuje k českým občanům. Cizinec s trvalým pobytem má právo volit v komunálních volbách, dosáhne například na půjčky, nebo může získávat výhody sociálního systému ČR apod. Aby tento status cizinec získal, musí splňovat celou řadu předpokladů a k žádosti o trvalý pobyt doložit nemálo náležitostí.

Do ledna 2009 se nikdo systematicky nezajímal o to, zda žadatel umí česky; cizinec se nemusel prokazovat úředním dokumentem, který by potvrzoval jeho znalost českého jazyka¹. Znalost češtiny byla posuzována náhodně úředníky na magistrátu (například při vyplňování formuláře ke sňatku s Čechem / Češkou), nebo policisty při běžném hovoru, který provázel vyřizování dokumentů. Cizinec i pracovník státní správy se takto často dostával do podivné situace – pracovník měl posoudit něco, čemu nerozumí, zkoumal něco, k čemu nebyl vyškolen, a tudíž ani kvalifikován a oprávněn, a na druhé straně

¹Zkouška z českého jazyka byla požadována jen u žádosti o občanství, což není předmětem našeho článku.

cizinec nevěděl, na čem je. Nejednou se situace dostala do paradoxních, až tragikomických rozměrů – například úřednice zkoušela ze čtení cizinku, která vystudovala několik cizích jazyků včetně češtiny a ovládala češtinu lépe než mnohý Čech. Cizinka se tímto cítila dotčena, ale nevěděla, že na takový postup úřednice nemá právo, tak poslušně přečetla několik řádek ve formuláři, s čímž se úřednice spokojila a již bez výhrad zpracovala dokumenty a navrhla termín svatby.

Tento nesystematický a nekontrolovatelný stav věcí se ministerstvo vnitra, které je od 1. 8. 2009 gestorem integrace cizinců a zároveň má od 1. 1. 2009 na starosti vyřizování žádostí o trvalý pobyt, rozhodlo změnit. V pozadí byla úvaha, že ten, kdo zde žádá o trvalý pobyt, by měl umět česky a měl by tuto znalost prokázat, aby se posléze snadněji integroval. Tento důvod je uveden i v odůvodnění tohoto opatření: „Jednoznačným přínosem je zlepšení znalosti českého jazyka cizinců, což má velmi významný přínos pro lepší integraci cizinců v České republice. Jazyková vybavenost je klíčovým faktorem soužití a lepšího poznání kultur a je nezbytná pro každodenní život.“²

Při jednáních na úrovni ministerstev se i řešilo³, jakou jazykovou úroveň pro získání trvalého pobytu zvolit. Vycházelo se ze Společného evropského referenčního rámce pro jazyky (dále jen SERRJ), který stanovuje standardy pro znalost jazyků a umožňuje vzájemné srovnávání napříč zeměmi. Úrovně jazyků jsou rozděleny do šesti skupin (A1, A2, B1, B2, C1, C2), přičemž úroveň C2 prokazují soudní tlumočníci, zatímco úroveň A1 je tou nejnižší možnou.

Při zavádění povinné zkoušky z češtiny pro žadatele o trvalý pobyt Ministerstvo vnitra, Ministerstvo práce a sociálních věcí a Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) uvažovalo o jazykové úrovni B1, posléze se však začalo hovořit o úrovních A1 a A2. Nakonec byla Ministerstvem vnitra zvolena varianta pro cizince nejjednodušší, a to úroveň A1. Podle SERRJ člověk s touto úrovní „rozumí známým každodenním výrazům a zcela základním frázím, jejichž cílem je vyhovět konkrétním potřebám, a umí tyto výrazy a fráze používat. Umí představit sebe a ostatní a klást jednoduché otázky týkající se informací osobního rázu, např. o místě, kde žije, o lidech, které zná, a věcech, které vlastní, a na podobné otázky umí odpovídat. Dokáže se jednoduchým způsobem domluvit, mluví-li partner pomalu a jasně a je ochoten mu/jí pomoci.“⁴ Argumentem pro

²Celý dokument zde: http://www.komora.cz/hk-cr-top-02-sede/podpora-podnikani-v-cr/pravo-finance-a-fair-play/pracovni-pravo/art_25625/97-08-nv-o-znalosti-ceskeho-jazyka-pro-ucely-ziskani-povoleni-k-trvalemu-pobytu-t-30-6-2008.aspx

³Viz. dokumentace MŠMT k novele zákona o pobytu cizinců. http://www.komora.cz/hk-cr-top-02-sede/podpora-podnikani-v-cr/pravo-finance-a-fair-play/pracovni-pravo/art_25625/97-08-nv-o-znalosti-ceskeho-jazyka-pro-ucely-ziskani-povoleni-k-trvalemu-pobytu-t-30-6-2008.aspx

⁴<http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-pro-jazyky>

zvolení této nejjednodušší varianty bylo zejména to, že je to pro cizince nejméně ekonomicky náročné.

Vláda ČR schválila novelu zákona o pobytu cizinců v ČR, jejíž součástí bylo i zavedení povinnosti složit zkoušku z češtiny na úrovni A1 pro žadatele o trvalý pobyt, 1. září 2008. Tato zkouška je vyžadována od ledna 2009.

Na první pohled to vypadá, že je vše vymyšleno docela funkčně: Stát zde nechce natrvalo člověka, který neumí česky, zvolí zkoušku nejméně náročnou, na zavedení zkoušky vynaloží nemalé finanční prostředky⁵, ale případnou přípravu si cizinec musí hradit sám. Nicméně zkoušku v hodnotě 1 500 korun na osobu platí v prvním pokusu stát (pokud cizinec zkoušku napoprvé neudělá, další pokus si platí ve stejné hodnotě sám).

Školy svojí odborností garantují znalost češtiny u cizinců na úrovni A1, proto by se nyní neměla stát výše popsaná situace s úřednicí a zkoušenou cizinkou. Zkoušku A1 musí složit každý cizinec, pokud v ČR nematuroval, i kdyby měl certifikát C2, nebo magisterský titul ze studia českého jazyka. Zkoušet jej ale bude vždy specialista a odborník.

Školy a instituce navíc tímto dostaly nový ekonomický impulz, protože mají státem garantované komerční příjmy z kurzů i zkoušek. Avšak cizinec, který se za svůj minimálně pětiletý pobyt naučil česky tak, že se na základních věcech s kýmkoliv domluví, případně si nechá dobře poradit od zkušených lektorů na přípravném kurzu, tuto zkoušku zvládne.

System, zdá se, funguje – v republice je 55 škol, které mohou zkoušet, za necelý rok bylo vyzkoušeno přes 3 700 cizinců s 80% úspěšností⁶. Nahlédneme-li ale dovnitř tohoto systému, objevíme mnoho problémů.

Podoba zkoušky z češtiny pro cizince v ČR

Současná zkouška z češtiny je rozdělena do dvou částí – písemné a ústní. Písemná část je rozdělena do tří částí – porozumění psanému textu, porozumění mluvenému slovu a tvorba vlastního textu. Porozumění psanému textu je dále rozděleno na čtyři části. Uchazeči mají porozumět textu typu inzerátu, dále se mají zorientovat v nabídce firem a

⁵ V souvislosti se zavedením tohoto opatření bylo ze státního rozpočtu uvolněno téměř 78 mil. korun (viz: [http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/E51C510873FB6582C125756A005E94D6/\\$FILE/538%20uv080514.0538.pdf](http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/E51C510873FB6582C125756A005E94D6/$FILE/538%20uv080514.0538.pdf))

⁶ Údaje poskytl MŠMT na Setkání s jazykovými školami s právem státní jazykové zkoušky 20. 11. 2009.

například rozhodnout, kam zavolají, když se jim rozbil kohoutek – k dispozici mají například název firmy, otvírací dobu a popis, čím se zabývá. Poté je třeba vyplnit formulář fiktivního přítele (jméno, datum narození, vzdělání apod.). Závěr testu tvoří dopis, v němž chybí deset slov. Chybějící slova jsou nad dopisem ve změněném pořadí a uchazeč je musí doplnit na správné místo v textu dopisu. Při poslechu se ověřuje, zda uchazeč rozumí jednoduchému dialogu, poté například hlášení na nádraží, nebo hlasové zprávě v mobilu. Tvorba vlastního textu spočívá například v napsání krátkého dopisu do agentury s žádostí o konkrétní pracovní pozici.

Obecně lze říci, že při zkoušce z češtiny na úrovni A1 existují tři základní problémy. Zaprvé čeština je lingvisty považována za jeden nejtěžších evropských i světových jazyků. Podle odborníků na jazykové vzdělávání vyžaduje i minimální znalost češtiny obecně větší znalosti gramatiky než u jiných jazyků.

Zadruhé – komplikovanost češtiny by nebyla na překážku sestavení testu, který odpovídá citovanému popisu úrovně A1. Test (respektive testy), který však byl pro tyto účely Jazykovou školou s právem státní jazykové zkoušky hlavního města Prahy vytvořen, je podle oslovených filologů jazykově na úrovni o kategorii až dvě výše (minimálně některé jeho části). Paní Kristýna Nováková, lektorka češtiny pro cizince, z Masarykovy univerzity, říká: „Rozlišení mezi tím, zda má obchod otevřeno, nebo zavřeno je opravdu primitivní, ale doplnit do dopisu, který jsem nepsala, během pár minut deset chybějících slov, je i pro pokročilého studenta ve stresu náročné.“⁷ S názorem souhlasí i Petr Svoboda⁸, lektor češtiny pro cizince: „Ano, vyplnit formulář je jednoduché, ale na jedno poslechnutí porozumět a zapamatovat si, zda vlak přijede na třetí, nebo na čtvrtou kolej, je i pro Čecha v praxi obtížné – takováto hlášení slyšíte minimálně dvakrát a pak na místě máte informační službu, informační tabule a další zdroje informací.“

Názorný příklad obtížnosti češtiny ve srovnání s angličtinou na úrovni A1 je možné ukázat na následujícím příkladě. Cizinec zná slovo „léto“ a umí jej významově správně ve větě použít. Ale na úrovni A1 neumí skloňovat, pokud je neslovan, navíc Asiat, tak 6. pád – v „létě“ prostě nezná a znát nemusí, aby vyhověl stanovené úrovni A1. U angličtiny tento problém, vzhledem k tomu, že skloňování v tomto jazyce neexistuje, nenastane. Pokud takové slovo „létě“ má doplnit do neznámého textu, je to problém. Na námitku, že to snad musí každému dojít podle smyslu, odpovídám, že pokud může změna jedné hlásky změnit význam ve slově pes x pas, kus x kup a cizinec o tom ví, proč by si

⁷ Citovaní specialisté byli osloveni v anketě, která vznikla na základě potřeb tohoto článku 7. 11. 2009.

⁸ Kristýna Nováková i Petr Svoboda jsou fiktivní jména kolegů, kteří si nepřáli být jmenováni.

na úrovni A1 nemohl myslet, že léto a létě, natož pak létem nebo let (se změnou několika písmen i diakritiky) nemůže být zcela jiné slovo.

Tímto se dostáváme k třetímu problému. Většina z oslovených lektorek a lektorů podílejících se na přípravných kurzech češtiny pro cizince se shodla na tom, že jazykově je test sestaven opravdu tak, aby jej na 60–70 % udělal člověk, který má znalost na úrovni A1. Zkušenosti testujících toto potvrzují. Problém je však často v tom, že zadání je natolik komplikované, že na něj někdy nestačí intelektuální úroveň uchazeče. Na zkoušce, v níž byl autor členem komise, byly desítky lidí, kteří zde žili více než deset let, mluvili jen s malým přízvukem na jakémkoliv neodborné téma plyně česky, pracovali v české firmě, tedy byli součástí legální české ekonomiky. Tito lidé však za celou dobu nepotřebovali číst nic jiného než formuláře na úřadech, kde je vždy někdo doprovázel. Bohužel tato praxe způsobila, že zkušenost s psaným slovem, a to nejen českým, je tak malá a osobnost dotyčného natolik zaměřena na manuální práci, že zadání, které je moc komplikované, nezvládli.

S mnohými zmíněnými obtížemi se však dopředu počítalo, jak o tom hovoří citovaný předkládací návrh MŠMT, a byly proto Ministerstvem vnitra a Ministerstvem školství vytvořeny webové stránky www.cestina-pro-cizince.cz, které provozuje od června 2008 Výzkumný ústav pedagogický v Praze. „Portál je tematicky zaměřený především na zkoušku z českého jazyka na úrovni A1 podle SERRJ pro trvalý pobyt cizinců v České republice.“⁹ Cizinci zde najdou v několika jazykových verzích veškeré potřebné informace: místa, kde se zkouška koná, učební materiály, jeden modelový test apod. Aby bylo dosaženo opravdu maximální dostupnosti, ale také kontrolovatelnosti zkoušek, musí být v každém kraji alespoň jedna instituce, kde je možné zkoušky dělat. Zkoušku však mohou dělat jen školy s právem státní jazykové zkoušky a odborná pracoviště některých vybraných vysokých škol. V celé republice působí 55 institucí, které mohou zkoušku pořádat. Kontroly ze strany státu však probíhají pouze sběrem dat o počtu uchazečů, zasíláním dotazníků pracovníkům škol a případným nahlédnutím do archivů vypracovaných testů.

Zde vyvstává hned několik problémů. Zaprvé – cizinci o těchto stránkách většinou neví, setkali jsme se jen s několika jedinci, kteří o stránkách věděli a využili materiálů, který tam je. Zadruhé – v létě 2009 se ukázalo, že i když mnoho cizinců mělo v tomto období dovolenou a mohlo se zkoušky zúčastnit, většina škol měla o prázdninách zavřeno. Cizinci tak museli jezdit do velkých měst, kde se zkoušky konaly nepřetržitě. V Brně bylo proto každý týden přezkoušeno až 40 cizinců, kteří dojížděli z celé republiky. Zatřetí

⁹ Zdroj: www.cestina-pro-cizince.cz

– ne všechny instituce, které konají zkoušku, nabízí také přípravné kurzy. Dostupnost kurzů je opět vázaná nejen na větší města, ale také na větší jazykové školy.

Cizinci první a druhé kategorie

Půjdeme-li ve sledování systému povinných zkoušek z českého jazyka dále, narazíme na podivný rozpor. Vláda ČR vytvořila systém, v němž opět platí: všichni jsme si rovni, někteří jsme si ale rovnější. Zkoušku, která má podle slov předkladatelů zajistit, aby se zde cizinec snadněji integroval, nemusí skládat všichni. První výjimku tvoří lidé ze zemí EU/EHS. Socioložka a koordinátorka programu Bezpečí pro uprchlíky z nevládní organizace NESEHNUTÍ Lenka Šafránková Pavlíčková namítá: „To je opět ten starý problém, kdy dělíme lidi do hierarchických kategorií podle toho, odkud pocházejí – nechápu, proč bychom měli mít cizince první a druhé kategorie...“¹⁰ Sociální pracovnice s cizinci Šárka Rybníčková¹¹ k tomu dodává: „Podle mého názoru by tuto zkoušku měli skládat všechny skupiny cizinců (to znamená i cizinci EU, všichni, kteří chtějí trvalý pobyt). Navíc i tito cizinci se v rámci své integrace potýkají se stejnými problémy, které pramení z neznalosti jazyka, jako cizinci z třetích zemí. Tato podmínka se mi zdá určitým způsobem diskriminační.“

Druhou výjimku tvoří lidé z takzvaně třetích zemí (tedy zemí, které jsou mimo tuto politickou a ekonomickou skupinu), kteří vstoupili do programu Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků. Tito lidé česky prostě umět nemusí. Několik mých studentů, pracovníků vysoce specializovaných firem v IT oblasti, kteří si přes agenturu našli práci a vstoupili do zmíněného programu, z vlastního zájmu na češtinu chodí, protože podle slov jednoho z nich: „zde chceme normálně fungovat a bez základní znalosti češtiny to nejde. Teď po půl roce intenzivního kurzu jsem si konečně našel českou holku, což před tím byl dost problém, i když hodně holek i já mluvíme světovými jazyky. Takto to bylo přirozenější.“ Na Odboru azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra na dotaz autora, proč tito lidé zkoušku dělat nemusejí, pracovnice odpověděla, že „jejich pobyt zde je v zájmu České republiky.“¹²

Není mi ale jasné, proč je v zájmu ČR, aby zde pracoval například Ukrajinec působící v americké firmě, která podporuje servery francouzských firem v Rusku, ale není v zájmu ČR, aby zde pracoval Ukrajinec pracující pro českou firmu na českých stavbách.

¹⁰ Citovaní specialisté byli osloveni v anketě, která vznikla na základě potřeb tohoto článku 7.11. 2009.

¹¹ Jméno Šárky Rybníčkové je fiktivní, nepřála si z pracovních důvodů jmenovat ani organizaci, ani pravé jméno.

¹² Odpověď poskytnuta telefonicky 6.7.2009. Respondentka se v telefonu nepředstavila.

Role znalosti jazyka v životě cizinců v ČR

Jakou roli tedy hraje znalost češtiny v rámci integrace? Většina odborníků se shoduje, že alespoň minimální znalost českého jazyka je pro život cizinců v ČR (do jisté míry) důležitá. Tento názor potvrzuje i již citovaná socioložka Lenka Šafránková Pavlíčková: „Jazyk je podstatnou podmínkou procesu integrace do hostitelské společnosti. Samozřejmě však záleží na tom, jaké stát poskytne cizincům podmínky k jejímu úspěšnému splnění.“ Shodně uvažuje i výše zmíněná sociální pracovnice s cizinci, Šárka Rybníčková: „Myslím si, že zkouška z českého jazyka jako podmínka udělení trvalého pobytu je určitě přínosem. Znalost jazyka nové země pobytu je jednou z důležitých podmínek integrace ve všech směrech – právní, správní, ekonomické, kulturní i sociální. Na rozdíl od jiných západních zemí je v Česku menší ochota hovořit světovými jazyky. Výzkumy ukazují, že velká část migrantů přímo označuje jako vážnou překážku neznalost jazyka při zapojení se na trh práce. Pokud se chce cizinec usadit trvale, měl by mít alespoň minimální znalosti češtiny. Schopnost komunikace v jazyce majority usnadní život nejen jemu, ale i mnohým dalším.“

Trochu jiný pohled má Lubor Kysučan, univerzitní pedagog a dobrovolník v oblasti práce s cizinci: „Jako lingvista si myslím, že znalost jakéhokoliv jazyka je určitě přínosem, tím spíše v případě jazyka společnosti, v níž chci trvale pobývat. Nemyslím si však, že je přínosem, pokud je tato znalost taxativně vymezena jako podmínka pro získání trvalého pobytu. V zavedení této zkoušky jako podmínky se zračí nacionálně-centralistická tradice a praxe kontinentální Evropy. V anglosaských zemích, zejména zámořských, je dost časté, že řada cizinců třeba v USA neumí ani anglicky, ani španělsky, např. Číňané v China-townech amerických velkoměst. A přesto v USA bez problémů žijí. V Austrálii je navíc ještě vyžadováno, aby v místech s vysokou koncentrací početných menšin místní úřady měly zaměstnance, kteří dovedou komunikovat s menšinami v jejich jazyce. Samozřejmě ani toto nemusí být ideální, debata mezi zastánci integrace ve stylu melting pot nebo fruit salad je stále živá.“

Umět jazyk země, v níž žijí, je určitě přínosem, zůstává zde ale otázka vyslovená Luborem Kysučanem – „Je pro někoho přínosné tuto znalost vynucovat, zavádět povinnou zkoušku z češtiny?“

Vliv zkoušky na integraci cizince do hostitelské společnosti

V již citovaném vládním návrhu se o zkoušce říká, že jejím „jednoznačným přínosem je zlepšení znalosti českého jazyka cizinců, což má velmi významný přínos pro lepší integraci cizinců v České republice.“¹³ Jedna věc je, že znalost jazyka jistě přispívá integraci, druhá věc je, zda zvolená úroveň zkoušky k tomu napomáhá.

Sociální pracovnice Šárka Rybníčková se o významu zkoušky vyjadřuje s pochybností: „O integračním charakteru zkoušky samotné by se dalo diskutovat, integrační charakter má samotná znalost jazyka. Faktem však zůstává, že zvládnutí komunikace v češtině poskytuje imigrantům širší možnosti vertikální mobility – souhlasím s tím, že znalost češtiny může pomoci k lepšímu uplatnění.“ Shodně uvažuje i Lenka Šafránková Pavlíčková.

Na několika krátkých příbězích cizinců, se kterými se autor během zkoušení a přípravných kurzů setkal, poukáže text na význam zkoušky a význam češtiny pro cizince trvale nebo dlouhodobě usazené v ČR plastičtěji¹⁴.

Papír navíc, nebo pomoc v procesu integrace?

„Michal, který staví před naším domem chodník a silnici, přišel z Ukrajiny do České republiky v roce 1995. Za tu dobu vystřídal několik zaměstnání a většina jeho kolegů byli Češi. Češtinu se naučil téměř na výbornou, i přízvuk je zaznamenanatelný až po několika větách. Když píše, je znát, že zde nechodil do školy, ale k práci to nepotřebuje. Píše, jak slyší, což na úroveň A1 plně postačuje. Na zkoušku přišel v roce 2009, byl nervózní jako všichni, ale udělal ji na 95 procent a šel spokojeně domů. Češtinu se naučit prostě musel, protože chtěl pracovat pro české firmy s českými zákazníky. Zařídí si vše, co potřebuje, je naprosto samostatný, chodí s českými kamarády na pivo a na kulečnick a jeho proces integrace byl dovršen dříve, než někdo o zkoušce A1 začal vůbec uvažovat.“

„Michalův krajan Gregor pracuje v České republice o dva roky déle, mluví trochu těžkopádně, nicméně slovní zásobu má skvělou. Pracuje jako šofér pro jednu českou firmu se zaměstnavatelem, o kterém si mohou i někteří Češi nechat zdát. Jeho zaměstnavatel o něm říká, že ‘je to člověk, na kterého se mohu nejvíce spolehnout, je pro

¹³Zdroj:http://www.komora.cz/hk-cr-top-02-sede/podpora-podnikani-v-cr/pravo-finance-a-fair-play/pracovni-pravo/art_25625/97-08-nv-o-znalosti-ceskeho-jazyka-pro-ucely-ziskani-povoleni-k-trvalemu-pobytu-t-30-6-2008.aspx

¹⁴ Jména všech cizinců v článku jsou smyšlená.

firmu naprosto nenahraditelný, splní na výbornou všechno, co mu zadám, se subdodavateli a dodavateli vyřeší, domluví vše, co je potřeba, najde každou adresu, Českou republiku zná jako málokdo, je prostě skvělý.‘ Přišel na zkoušku na začátku léta 2009 a neudělal ji. Na Ukrajině vychodil učiliště, učit se ho nikdy nebavilo. Od doby, kdy psal naposledy test, uplynulo přes dvacet let. K práci nikdy nepotřeboval nic jiného než mluvené slovo a vyplňování formulářů. Jenže na zkoušce musel napsat krátký dopis o třiceti slovech. Tuto část nezvládl, a i s komplikovaným zadáním ostatních úkolů měl problém. Zkoušku opakoval celkem třikrát a pak si už vzal krátký intenzivní kurz psaní. Napočtvrté zkoušku udělal. Dál pracuje ve stejné firmě a na letní trápení s češtinou už pravděpodobně zapomněl.“

„Paní Ulja pochází z Darchanu, který leží na severu Mongolska. Do ČR přijela před šesti lety. Uměla rusky, takže čeština pro ni nezněla tak cize. Pracuje jako dělnice v továrně na šití volantů. Její kolegové jsou hlavně rusky mluvící Ukrajinci, zdokonalila ruštinu, a tak její čeština je více podivuhodnou směsicí mongolské gramatiky českých slov s ruskými koncovkami. Na zkoušku přišla v srpnu 2009, podívala se na modelové testy a vyděsila se, zaplatila si intenzivní kurz češtiny. Vzala si dovolenou, takže dohromady absolvovala 30 hodin v šesti dnech. Poprosila mě, zda bych mohl kurz zaměřit přímo na zkoušku. Bez problémů jsme spolu komunikovali česky, šlo jen o techniku testu. Zkoušku zvládla po přípravě na poprvé. Nicméně se po vykonání zkoušky vrátila zpět do své komunity Mongolů a Ukrajinců, kde češtinu nepotřebuje a zase vše zapomene. Je jí čtyřicet let a jazyk se bude učit čím dál pomaleji, a tak pokud nebude mít české kamarády, nebude sledovat českou televizi, případně noviny, zůstane její úroveň navždy sotva na prahu úrovně A1.“

„Pan David, otec dvou dětí, pracuje šest let v asijském bistro, děti i žena jsou doma ve Vietnamu. Když jsme se setkali poprvé, uměl jen ‚Dobí den‘ a ‚žä‘ - tedy rýže, ‚msto‘ - tedy maso. Nic víc. Řekl jsem mu, že když bude hodně dobrý a budeme se vídat hodně často, tak po půl roce to můžeme zkusit. Jeho tlumočník mě poprosil, abych mu připravil ke každé hodině hodně materiálů, ze kterých se on sám bude učit, že to zvládne rychleji. Vietnamci jsou snad nejdisciplinovanější lidé, které jsem kdy potkal. Pan David šel na zkoušku za tři měsíce. Zkoušku udělal a za několik týdnů dostal trvalý pobyt. Jeho život se však nezměnil. Dál žije ve vietnamské komunitě, pracuje s Vietnamci a nemá motivaci češtinu používat. Čechů a české společnosti se bojí, protože jí nerozumí, zde je jen proto, aby vydělal peníze pro děti.“

I z těchto uvedených příkladů je znát, že zkouška jako taková má jen minimální, ba naprosto zanedbatelný vliv na to, zda se cizinec integruje do české společnosti nebo ne. Lidé, kteří žádají v ČR o trvalý pobyt, zde musí pobývat minimálně pět let nepřetržitě (až na jisté výjimky) a výše uvedené příklady naznačují, že takovým způsobem, jakým zde

žili před složením zkoušky, zde budou žít i nadále. Tento názor sdílí i Martin Punčochář, koordinátor jazykových kurzů a lektor češtiny jako cizího jazyka (organizace SOZE), který na otázku, zda je zkouška češtiny přínosem, odpovídá takto: „Ne, myslím, že zkouška jakožto podmínka udělení trvalého pobytu je zbytečná; za dostatečný důvod pobytu jakéhokoli typu považuji ekonomickou soběstačnost. Zkouška sama o sobě integrační charakter nemá; jistý minimální integrační charakter má snad proces, který zkoušce předchází, tedy učení se českému jazyku, leč a) nikoli nezbytně, b) na úrovni A1, která má být zkouškou prokázána, je integrace z hlediska jazyka bláhovostí. Přínos zkoušky k integraci jedince do společnosti nevidím: požadavek prokázání zvládnutí jazyka je motivován více politicky, než pragmaticky.“ Stejně uvažuje již citovaný Lubor Kysučan: „Představa, že k integraci přispěje úřední nařízení, je prostě klasický byrokraticko-technokratický způsob uvažování, který obvykle vede spíše k opačným efektům, v našich poměrech třeba ke korupci.“

I někteří z oslovených cizinců potvrzují, že zkouška je pro ně samotné pouhá formalita navíc. Podle Martina Punčocháře na zkoušku lidé reagují „neutrálně jako na jednu z řady povinných příloh žádosti o trvalý pobyt. Někteří vyjadřují obavy, zdali zkoušku zvládnou, ale většina z těch cca osm desítek osob, se kterými jsem na téma zkoušky hovořil, nemá na zkoušku nijak profilovaný názor.“

Pavel z Ukrajiny je tady již dvanáct let, zkoušku udělal až napodruhé. Co pro něj bylo nejtěžší? „Nejtěžší pro mne byl dopis a pak to komplikované čtení inzerátů. Než jsem pochopil, co se po mně chce, uplynulo hodně času.“ A myslí si, že zkouška mu pomohla k tomu, aby se měl v Česku lépe? „Zkouška byla poslední formalita před podáním žádosti, je to věc navíc a sebralo mi to trochu času, což tolik nevadí, člověk by měl česky umět, když tady žije, ale toto bylo jen trocha zdržování. Nicméně mi to pomohlo dost, každý rok jsem platil mafiánovi za víza 17 000, a to byla jen jedna největší položka, nicméně zdaleka ne jediná. S mafiány už nechci mít nic společného.“

Jirka, také z Ukrajiny, udělal zkoušku na poprvé, nicméně uvažuje o věcech podobně: „Jsem rád, že umím česky, jsem rád, že jsem samostatný, že mohu jít kamkoliv a vysvětlit a zařídit, co potřebuji. Zkouška je samozřejmě jen otrava, člověk je nervózní, bojí se, musí vyřizovat věci navíc, ale tak už to je.“ A proč zkoušku dělal? „Nechtělo se mi pořád vyřizovat papíry a chci sem pozvat rodinu, což bez trvalého pobytu nejde, protože jim nikdo nedá ani turistické vízum. Co bylo pro mne nejtěžší? No dopis, nikdy v češtině nepíšu, a když, tak je to na počítači, který to částečně opraví za mě.“

Paní Hanka z Vietnamu, k tomu dodává s přízvukem sobě vlastním: „E too moč češké ,(tedy je to moc těžké, pozn. autora), jsem tady už pět let, můj syn se tady narodil, dcera tady chodí do školy, s manželem podnikáme a ta zkouška byla jen papír, který chtěli

policejti. Český se stejně budu učit pomalu, kamarády mezi Čechy nemáme, ale možná se to časem změní, dcera se s českými holkami normálně přátelí, tak třeba se taky s někým seznámím, nevím, máme málo času, pořád pracujeme.“

Postřehy z praxe

Jako každá zkouška, kterou jakýkoliv člověk v životě skládá, přináší i tato zkouška trému a stres. Zkouška, která má ale prokázat znalost jazyka, nikoliv prověřit intelektuální bystrost a zdatnost, by ale neměla být tímto zatížena. Nedostatek času v kombinaci s komplikovaným zadáním je pro některé uchazeče nepřekonatelný problém. Přestože jejich jazyková znalost dostačuje na úroveň i vyšší než je A1, stres z nedostatku času způsobí, že zkoušku nezvládnou. Jsou často vidět případy, kdy test vyplněn do poloviny, a to bez chyby, ale pro nedostatek času není dokončen, uchazeč by potřeboval například na napsání dopisu 30, nikoliv 15 minut, na vyplnění formuláře například 20 minut, nikoliv 10 apod.

Písemný test bývá stresující více pro Slovanů, a zejména pro cizince z Ukrajiny. Zatímco u občanů Vietnamu je to naopak. Pro cizince z Ukrajiny je mluvená čeština něčím naprosto samozřejmým. Často nás pak překvapí, že mnoho z nich neudělá písemný test, když tak výborně mluví. Naopak zajímavým zjištěním bylo, že například Vietnamci mají poměrně dobrý písemný projev (svoji řeč zapisují v latině, což je velké plus), ale rozumět jim, když mluví, je náročné.

Jedna z prvních Vietnamek, se kterou se autor u zkoušky setkal, test napsala téměř na 100 procent, u ústního ale dostala známku nejnižší, protože mluvené vyjadřování bylo o poznání horší. Na otázku „jak je to možné?“ v odpovědi popisovala, jak si povídá se svojí kamarádkou Češkou a jak spolu čtou noviny a luští křížovky a dívají se na televizi – ta zkušenost s psaním z křížovek jí jednoznačně pomohla. Rozuměla hodně, ale sama mluvila velmi špatně.

Nové verze testů

Jak už bylo popsáno výše, zkouška je v některých místech náročnější, než by měla být a podle lektorů, se kterými jsem mluvil, některé části neodpovídají stanovené úrovni A1. V polovině podzimu však do škol přišly nové verze testovacích úloh. Do té doby jsme měli k dispozici pět různých verzí testu. Tyto nové zkoušky jsou ještě náročnější než ony stávající. Každá zkouška je označena číslem, ze škol byly staženy verze 1 až 3 a byly nahrazeny verzemi 6 a 7. Tyto nové verze 6 a 7 kladou větší důraz na gramatiku a na slovní zásobu, po podrobném zkoumání jsme se všemi oslovenými lektory shodli, že se nejedná o úroveň A1. Cizinec musí nově například rozlišit osobu slovesa v příkladu

doplňování přísudku do věty „bydlíte/bydlíme/bydlí“. Přitom na úrovni A1 je zcela v pořádku, pokud někdo řekne: „Já bydlet v Brno, adresa Husova 5 a můj kamarádka bydlet na ulici Tišnovská 45.“ Cizinec si sice plete rody i osoby, ale významově a syntakticky postaví větu tak, že jí kdokoliv bez námahy porozumí. V testu se dále vyskytuje například rozlišení typu Petr má malá/ malou/ malý zahradu. Zde by uchazeč musel vědět, že čeština má rody, že má sedm pádů a že sloveso mít se pojí s akuzativem. To je ale úroveň B1, nikoliv A1. O slovní zásobě je velmi problematické takto psát, protože každý se pohybuje v jiném prostředí a zná jiný okruh slov. Celkově lze však říci, že nové verze obsahují více slov a komplikovaných spojení (např. poloviční vstupné) a vyžadují také vyšší koncentraci. Bohužel nejen jazyková úroveň je vyšší. V testech se vyskytuje značné množství tabulek s texty, které se šipkami přiřazují k jiným textům, které spolu korespondují, což způsobuje, že je test velmi nepřehledný, a vyžaduje od uchazeče velkou míru ne jazykové znalosti, ale intelektuální koncentrace. Nová podoba testu podle názoru autora působí tak, že někomu ze zadavatelů se zdály současné podoby příliš jednoduché a chtěl testy zpřísnit. To se povedlo po všech stránkách. Test měl původně prověřit znalost českého jazyka a schopnost člověka se zorientovat v každodenních situacích. Nové verze testují bystrost, pozornost, gramatiku a některé specifické fráze – o úrovni A1 nelze hovořit a o integračním charakteru zkoušky už vůbec ne.

Tyto změny mají minimálně tři negativní důsledky – pro cizince to znamená větší ekonomickou zátěž, prodlouží se jejich čekání na certifikát o znalosti češtiny a budou nadále snadněji zneužitelní pro korupci a nelegální získávání víz.

Závěr

Integrace je komplikovaný a náročný proces pro obě strany, pro zemi, která přijímá, i pro cizince, který do země vstupuje. Česká vláda pravděpodobně chce svým opatřením zamezit tomu, aby zde byla jazyková bariéra mezi majoritou a minoritou. Tato nejen jazyková, ale i kulturní hradba může vést k velkým problémům, a to si mnozí dobře uvědomují. Jestliže stát uvažuje nad tím, že budeme-li mít alespoň jazyk společný, ubude do budoucna mnoho problémů, uvažuje jistě správně. Bohužel zákon, který cizincům nařizuje znalost češtiny, integraci do společnosti nijak nepřispívá. Nejen proto, že úroveň A1 je zanedbatelné minimum, jak o tom výše hovořil Martin Punčochář, nejen proto, že před získáním a po získání certifikátu se život cizinců nijak nemění (češtinu buď potřebují, nebo ne), nejen proto, že zkoušku musí dělat jen někteří, nikoliv všichni cizinci, ale také v neposlední řadě proto, že celý systém má mnoho slabých míst, která cizincům věc ještě komplikují – například omezený počet míst, kde se dá zkouška realizovat. Systém se má zhoršit navíc o to, že pro celou republiku bude vyhlášen jediný termín, kdy mohou být zkoušky konány. To zkomplikuje život školám i cizincům. Škola bude muset na stanovený den (který zcela jistě bude dnem všedním) získat lektory,

cizinci si nebudou moci vybrat termín, který jim nejvíc vyhovuje a budou si muset brát dovolenou a nakonec školy, v jejímž okolí je málo cizinců, budou sedět ve třídách často zbytečně, a naopak tam, kde je cizinců hodně, budou zkoušky probíhat celý den a nebudou se moci přesunout na dny následující, jak se to v případě velkého zájmu děje nyní.

Pokud bychom chtěli v systému udělat pořádek, museli bychom si říci, proč po cizincích chceme, aby měli úředně potvrzenou znalost češtiny. Pokud toto proč budeme mít zodpovězené (usnadnění integrace to není, ta probíhá jinak než skrze certifikát jazykové školy), můžeme nastavit pravidla a podmínky. Tyto podmínky ale musí být pro všechny stejné, nikoliv diskriminující.

Seznam zdrojů

Předkládací zpráva a odůvodnění MŠMT ve věci změny zákona o pobytu cizinců:
http://www.komora.cz/hk-cr-top-02-sede/podpora-podnikani-v-cr/pravo-finance-a-fair-play/pracovni-pravo/art_25625/97-08-nv-o-znalosti-ceskeho-jazyka-pro-ucely-ziskani-povoleni-k-trvalemu-pobytu-t-30-6-2008.aspx

Stránky MŠMT:
<http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-pro-jazyky>

Usnesení vlády k Systému výuky českého jazyka a zkoušek pro cizince jako jedné z podmínek pro udělení trvalého pobytu:
[http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/E51C510873FB6582C125756A005E94D6/\\$FILE/538%20uv080514.0538.pdf](http://kormoran.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/E51C510873FB6582C125756A005E94D6/$FILE/538%20uv080514.0538.pdf)

Testy jednotlivých zkoušek

O autorovi:

Autor vystudoval český jazyk, literaturu a kulturní studia. Pracoval jako koordinátor kampaně NESEHNUTÍ Bezpečí pro uprchlíky a lektor multikulturního vzdělávání na středních a základních školách. V současnosti učí český jazyk a literaturu na gymnáziu a češtinu pro cizince v několika jazykových školách.